

**METODYKA
SPORZĄDZANIA
PISM PROCESOWYCH
W SPRAWACH
KARNYCH, CYWILNYCH,
GOSPODARCZYCH
I ADMINISTRACYJNYCH**

Aleksandra Cempura, Anna Kasolik

5. WYDANIE

Wolters Kluwer

METODYKA SPORZĄDZANIA PISM PROCESOWYCH W SPRAWACH KARNYCH, CYWILNYCH, GOSPODARCZYCH I ADMINISTRACYJNYCH

Aleksandra Cempura, Anna Kasolik

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

5. WYDANIE

Stan prawny na 3 sierpnia 2018 r.

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne
Joanna Ośka

Łamanie
Fotoedytor

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2018

ISBN 978-83-8124-897-6
5. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	17
---------------------	----

Wstęp	21
-------------	----

I Część karna

Uwagi wprowadzające	25
---------------------------	----

Rozdział 1

Pisma procesowe w postępowaniu przygotowawczym	27
---	-----------

1. Analiza poprawności postępowania przygotowawczego oraz postępowania przed sądem I instancji	27
1.1. Poprawność sporządzania protokołów, notatki urzędowe	27
1.2. Gwarancje procesowe w postępowaniu przygotowawczym	31
1.2.1. Pouczenie podejrzanego o przysługujących mu prawach	31
1.2.2. Przesłuchanie w charakterze świadka osoby, której następnie zostały przedstawione zarzuty	31
1.2.3. Udział obrońcy w postępowaniu przygotowawczym	33
1.3. Czynność procesowa przedstawienia zarzutów	33
1.4. Udział stron postępowania w czynnościach dowodowych	36
1.5. Zabezpieczenie materiału dowodowego	37
1.6. Poprawność przeprowadzonych czynności procesowych (okazanie, przeszukanie)	38
1.6.1. Okazanie osoby lub rzeczy	38
1.6.2. Przeszukanie i zatrzymanie rzeczy	41
1.6.3. Oględziny, otwarcie zwłok, eksperyment procesowy	41
1.6.4. Czynności związane z badaniem na okoliczność obecności alkoholu lub innych środków odurzających	42
1.7. Organ prowadzący postępowanie przygotowawcze, forma prowadzonego postępowania przygotowawczego	42
2. Akt oskarżenia	43

2.1. Odpowiedź na akt oskarżenia	46
2.2. Zwrot aktu oskarżenia, przekazanie sprawy prokuratorowi w celu uzupełnienia śledztwa lub dochodzenia	46

Rozdział 2

Postępowanie przed sądem I instancji	47
1. Właściwość sądu rozpoznającego sprawę	47
2. Skład sądu w trakcie postępowania	50
3. Obrona obligatoryjna i prawo do obrony	54
4. Zakazy dowodowe	57
5. Wyjaśnienia oskarżonego	59
6. Wniosek o ściganie	61
7. Modyfikacja opisu czynu	61
8. Poprawność doręczeń i wezwań na rozprawę	62
9. Zachowanie zasady bezpośredniości	63
10. Poprawność sporządzenia protokołów	64
11. Odniesienie się przez sąd do wniosków dowodowych	67
12. Inicjatywa dowodowa sądu i stron	68
13. Upředzenie o zmianie kwalifikacji przed wyrokowaniem	69
14. Dowód z opinii biegłego	72
14.1. Konieczność dopuszczenia dowodu z opinii biegłego albo biegłych	72
14.2. Poprawność dopuszczenia dowodu z opinii biegłego sądowego ...	75
14.3. Forma i treść opinii	76
14.4. Wymogi dotyczące opinii psychiatrycznej	79
14.5. Ocena opinii	83
14.6. Znaczenie opinii prywatnej (pozaprocessowej)	86
15. Udzielenie głosu stronom	88
16. Wyrokowanie	89
17. Obowiązek naprawienia szkody	91
18. Najnowsze zmiany w prawie karnym	94

Rozdział 3

Analiza poprawności wydanego w sprawie orzeczenia	110
1. Analiza poprawności wydanego w sprawie wyroku	110
1.1. Elementy wyroku	110
1.2. Wyrok zwykły, wyrok zaoczny, wyrok nakazowy	110
1.3. Data wydania wyroku	111
1.4. Właściwość sądu	112
1.5. Skład sądu	113
1.6. Wskazanie osoby oskarżonego	116
1.7. Data urodzenia oskarżonego	117
1.8. Opis czynu	120

1.9. Elementy dyspozytywne wyroku	121
1.10. Pozostałe elementy wyroku	123
1.11. Zgodność podpisu z podpisem sędziego orzekającego	123
2. Analiza uzasadnienia wyroku	124
2.1. Podstawa faktyczna	124
2.2. Analiza strony przedmiotowej typu czynu zabronionego	128
2.3. Analiza strony podmiotowej typu czynu zabronionego	128
2.4. Ocena dowodów	129
2.5. Uzasadnienie kary, środków karnych, środków zabezpieczających, środków zapobiegawczych	130
2.6. Wyjaśnienie podstawy prawnej	130

Rozdział 4

Apelacja	132
1. Konstrukcja apelacji – poprawność sformułowań elementów apelacji	132
2. Odmienności w formułowaniu elementów apelacji w odniesieniu do poszczególnych wzorów	152
2.1. Apelacja w sprawie o przestępstwo sporządzona przez oskarżyciela poślukowego/prywatnego	152
2.2. Apelacja w sprawie o wykroczenie sporządzona przez obrońcę	153
2.2.1. Odniesienie przepisów Kodeksu postępowania karnego do postępowania w sprawach o wykroczenia	153
2.2.2. Pozycja procesowa obwinionego	154
2.2.3. Analiza akt postępowania z uwzględnieniem odmienności proceduralnych	155
2.2.3.1. Ustanie karalności (przedawnienie orzekania)	155
2.2.3.2. Obrona obligatoryjna	156
2.2.3.3. Wniosek o ściganie	158
2.2.3.4. Odstępstwa od zasady bezpośredniości	158
2.2.4. Sporządzenie i wniesienie apelacji	159
2.2.4.1. Termin wniesienia apelacji	159
2.2.4.2. Stosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego	160
2.2.4.3. Konstrukcja zarzutów apelacji	161
2.2.4.4. Uzupełnienie postępowania dowodowego	164
2.2.5. Wzór apelacji od wyroku w sprawie o wykroczenie	164
3. Formułowanie elementów aktu oskarżenia w odniesieniu do poszczególnych wzorów	172
3.1. Subsydiarny akt oskarżenia w sprawie o przestępstwo	172
3.2. Prywatny akt oskarżenia	181
4. Zasady sporządzania opinii prawnej w sprawach karnych	185

II Część cywilna

Uwagi wprowadzające	193
---------------------------	-----

Rozdział 5

Postępowanie procesowe	194
1. Pisma główne w postępowaniu – uwagi ogólne	194
2. Pozew	194
2.1. Elementy pozwu	194
2.2. Oznaczenie sądu	198
2.3. Właściwość miejscowa	199
2.4. Właściwość rzeczowa	200
2.5. Określenie stron postępowania	202
2.6. Wartość przedmiotu sporu	204
2.7. Opłata od pozwu	208
2.8. Określenie żądania pozwu	210
2.9. Zakres żądania pozwu	211
2.10. Wniosek o zasądzenie odsetek	212
2.11. Konstrukcja żądania pozwu	213
2.12. Przytoczenie okoliczności faktycznych	217
2.13. Podstawa prawna roszczenia	219
2.14. Wnioski dowodowe	220
2.15. Wniosek o zobowiązanie strony przeciwnej lub innej osoby do przedłożenia dokumentu	222
2.16. Fakultatywne elementy pozwu	223
2.17. Skutki wniesienia pozwu	237
2.18. Braki formalne pozwu	241
2.19. Wniosek o zawezwanie do próby ugodowej	243
2.20. Wzór pozwu	246
3. Odrębności w rodzajach pozwów	254
3.1. Pozew w sprawie o ochronę dóbr osobistych	254
3.2. Pozew o stwierdzenie nieważności umowy	259
3.3. Pozew o unieważnienie umowy	263
3.4. Pozew o uznanie czynności za bezskuteczną	265
3.5. Pozew o wydanie wyroku nakazującego złożenie oświadczenia woli	271
3.6. Pozew o ustalenie stanu prawnego ujawnionego w księdze wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym	274
3.7. Powództwo windykacyjne	277
3.8. Powództwo negatoryjne	280
3.9. Pozew o ochronę posiadania	283
3.10. Pozew w sprawie o zachowek	286

4. Odpowiedź na pozew	289
4.1. Odpowiedź na pozew po zmianie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego	289
4.2. Stosowanie dawnych przepisów Kodeksu postępowania cywilnego	290
4.3. Znaczenie odpowiedzi na pozew	292
4.4. Termin wniesienia odpowiedzi na pozew	292
4.5. Zarzuty i twierdzenia podnoszone w odpowiedzi na pozew	293
4.6. Wniesienie powództwa wzajemnego	310
4.7. Inne wnioski, które mogą się znaleźć w odpowiedzi na pozew	311
4.8. Wzór odpowiedzi na pozew	312

Rozdział 6

Postępowanie przed sądem I instancji	317
1. Przesłanki nieważności postępowania (art. 379 k.p.c.)	317
1.1. Uwagi ogólne	317
1.2. Niedopuszczalność drogi sądowej	318
1.3. Brak zdolności sądowej lub procesowej, brak organu powołanego do reprezentowania strony, brak przedstawiciela ustawowego, nienależyte umocowanie pełnomocnika	319
1.3.1. Zdolność sądowa	319
1.3.2. Zdolność procesowa	320
1.3.3. Organ powołany do reprezentowania strony	322
1.3.4. Prawidłowo ustanowiony pełnomocnik, przedstawiciel	322
1.4. Zawisłość sporu	324
1.5. Powaga rzeczy osądzonej	326
1.6. Niewłaściwość składu sądu	328
1.7. Brak możliwości obrony praw	331
1.8. Niewłaściwość sądu	335
2. Postępowanie dowodowe	337
2.1. Protokoły z posiedzeń	338
2.2. Postanowienia dowodowe	341
2.3. Zastrzeżenia do protokołu	343
2.4. Rozkład ciężaru dowodu	344
2.5. Przeprowadzenie dowodu z urzędu	345
2.6. Dowód <i>prima facie</i>	347
2.7. Fakty znane powszechnie	348
2.8. Fakty znane z urzędu	349
2.9. Fakty przyznane	350
2.10. Domniemania faktyczne	352
2.11. Domniemania prawne	354
2.12. Ocena dowodów	354
2.13. Dowód z dokumentów	357

2.13.1. Dokument urzędowy	359
2.13.2. Dokument prywatny	361
2.13.3. Ograniczenia dowodowe związane z dokumentami	363
2.14. Dowód z zeznań świadków	367
2.14.1. Ograniczenia dowodowe	368
2.14.2. Prawo odmowy zeznań	370
2.14.3. Ocena dowodu z zeznań świadków	371
2.15. Dowód z opinii biegłego sądowego	374
2.15.1. Potrzeba powołania biegłego w celu sporządzenia opinii ...	374
2.15.2. Elementy opinii	375
2.15.3. Znaczenie opinii prywatnej (pozaprosowej)	376
2.15.4. Ocena dowodu z opinii biegłego	377
2.16. Dowód z przesłuchania stron	380

Rozdział 7

Postępowanie nieprocesowe	384
1. Odpowiednie stosowanie przepisów dotyczących postępowania procesowego	384
2. Właściwość sądu	385
3. Uczestnicy postępowania	386
4. Postępowanie dowodowe	389
4.1. Wymogi dotyczące wniosku w postępowaniu nieprocesowym	390
4.1.1. Wniosek o stwierdzenie zasiedzenia nieruchomości	391
4.1.2. Wniosek o nadanie aktowi notarialnemu klauzuli wykonalności	396
4.1.3. Wniosek o stwierdzenie nabycia spadku wraz z wnioskiem o dział spadku	398
4.2. Koszty postępowania	400
5. Orzeczenia w postępowaniu nieprocesowym	401
6. Pisma przygotowawcze	403

Rozdział 8

Analiza poprawności wydanego w sprawie orzeczenia	405
1. Elementy orzeczenia	405
1.1. Sąd orzekający w sprawie	405
1.1.1. Zgodność składu sądu z przepisami prawa	406
1.1.2. Udział sędziego wyłączanego z mocy ustawy	406
1.1.3. Orzekanie przez sąd rejonowy w sprawie zastrzeżonej do właściwości sądu okręgowego bez względu na wartość przedmiotu sporu	406
1.2. Strony postępowania	409
1.3. Rozstrzygnięcie (sentencja)	411
1.3.1. Wyrok wstępny, wyrok częściowy	414

1.3.1.1. Wyrok wstępny	414
1.3.1.2. Wyrok częściowy	417
1.4. Rozstrzygnięcie co do kosztów procesu	418
1.5. Podpisy pod wyrokiem	420
2. Problematyka ogłoszenia orzeczenia	423
3. Zasady wyrokowania	424
3.1. Przedmiot orzekania	424
3.2. Zasada aktualności orzeczeń	427
3.3. Podstawa faktyczna i prawna orzeczenia	429
4. Analiza uzasadnienia orzeczenia	431
4.1. Analiza elementów uzasadnienia	431
4.1.1. Podstawa faktyczna	431
4.1.2. Podstawa prawna	432
4.2. Analiza dokonanej przez sąd oceny dowodów	434

Rozdział 9

Zaskarżanie orzeczeń	439
1. Apelacja	439
2. Odmienności w zaskarżaniu orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym ...	449
2.1. Apelacja	449
2.2. Zażalenie	457
2.3. Skarga na referendarza	457
3. Zasady sporządzania opinii prawnej	459

III

Część gospodarcza

Uwagi wprowadzające	465
----------------------------------	-----

Rozdział 10

Umowy zawierane w ramach obrotu profesjonalnego	466
1. Rodzaje umów funkcjonujących w obrocie handlowym	466
2. Oświadczenie woli	468
2.1. Wykładnia umowy	469
2.2. Forma oświadczeń woli	470
3. Wady oświadczenia woli	474
4. Treść złożonych oświadczeń woli – objęcie granicami swobody kontraktowania	476
5. Podstawowe elementy umów i ich sformułowania	480
5.1. Nazwa umowy	480
5.2. Data i miejsce zawarcia umowy	480
5.3. Strony umowy	481
5.3.1. Osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą	481

5.3.2. Spółka cywilna	482
5.3.3. Osobowe spółki handlowe: spółka jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna	483
5.3.4. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, spółka akcyjna, inny podmiot mający osobowość prawną	484
5.4. Reprezentacja	486
5.4.1. Osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą	486
5.4.2. Spółka cywilna	486
5.4.3. Spółki prawa handlowego – spółka jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna	487
5.4.4. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, spółka akcyjna, inny podmiot mający osobowość prawną	488
5.5. Preambuła	490
5.6. Postanowienia wstępne	491
5.7. Przedmiot umowy	491
5.8. Miejsce wykonania umowy	492
5.9. Podstawowe obowiązki stron	493
5.10. Terminy spełnienia świadczeń	494
5.11. Materiały i podwykonawcy	495
5.12. Wynagrodzenie	496
5.13. Sposób rozliczenia i płatności	496
5.14. Odsetki za zwłokę w płatnościach	497
5.15. Kara umowna	498
5.16. Odpowiedzialność za nienależyte wykonanie zobowiązania	502
5.17. Umowne prawo odstąpienia	504
5.18. Warunki ewentualnego rozwiązania umowy	506
5.19. Warunki i okres gwarancji	506
5.20. Zakaz konkurencji	509
5.21. Klauzula poufności	511
5.22. Określenie sądu właściwego do rozstrzygania ewentualnych sporów ...	512
5.23. Dodatkowe zabezpieczenia	513
5.24. Postanowienia końcowe	515

Rozdział 11

Umowy zawierane w ramach obrotu konsumenckiego	516
1. Odmienności w umowach zawieranych z konsumentami	516
1.1. Wzorce umowne	516
1.2. Niedozwolone postanowienia umowne	518
1.3. Katalog niedozwolonych klauzul umownych	519

Rozdział 12

Ogólny wzór umowy na przykładzie umowy zbycia udziałów w spółce z o.o. wraz z komentarzem	521
--	------------

Rozdział 13**Przykłady konstrukcji pozwów na gruncie przepisów Kodeksu spółek**

handlowych	528
1. Pozew o wyłączenie wspólnika w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością	528
2. Pozew o uchylenie uchwały wspólników spółki kapitałowej na przykładzie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością	534
3. Pozew o stwierdzenie nieważności uchwały wspólników spółki kapitałowej na przykładzie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością	541
4. Pozew o odszkodowanie przeciwko członkowi zarządu spółki z tytułu odpowiedzialności za zobowiązania spółki	547
5. Powództwo wspólnika o naprawienie szkody wyrządzonej spółce (tzw. <i>actio pro socio</i>)	555

IV**Część administracyjna**

Uwagi wprowadzające	563
----------------------------------	-----

Rozdział 14**Skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego** 564

1. Uwagi ogólne	564
2. Analiza akt postępowania administracyjnego	564
2.1. Przesłanki nieważności decyzji	565
2.1.1. Ustalenie właściwości organu wydającego decyzję	565
2.1.2. Wybór przepisów proceduralnych stosowanych w badanym postępowaniu	567
2.1.3. Tożsamość przedmiotu postępowania	568
2.1.4. Prawdliwość doręczeń	569
2.2. Przesłanki wznowienia postępowania	571
2.2.1. Prawdliwość dowodów stanowiących podstawę ustaleń w postępowaniu	573
2.2.2. Popęlnienie przestępstwa	574
2.2.3. Przesłanki wyłączenia organu	574
2.2.4. Przesłanki wyłączenia pracownika	575
2.2.5. Prawidłowe ustalenie katalogu stron postępowania	576
2.2.6. Nowe fakty i dowody w postępowaniu	578
2.2.7. Wymagane prawem stanowisko innego organu	579
2.2.8. Rozstrzygnięcie zagadnienia wstępnego przez organ	580
2.2.9. Istnienie innego orzeczenia stanowiącego podstawę wydania decyzji	580
2.3. Inne naruszenia przepisów postępowania mające wpływ na treść wydanej decyzji	581

2.3.1.	Gwarancje stron postępowania – art. 10 k.p.a.	581
2.3.2.	Pouczenia o przysługujących stronie prawach	583
2.3.3.	Prawidłowość sporządzonych protokołów	584
2.3.4.	Udział pełnomocnika	586
2.3.5.	Prawidłowość przesłuchań świadków	587
2.3.6.	Prawidłowość przesłuchań i weryfikacja żądań stron postępowania	588
2.3.7.	Metryka sprawy	590
2.3.8.	Postępowanie dowodowe	590
2.3.9.	Dowód z opinii biegłego	594
2.3.10.	Tryb wszczęcia postępowania	596
2.3.11.	Rozprawa	596
2.3.12.	Przesłanki zawieszenia postępowania	598
2.4.	Podsumowanie	598
3.	Analiza poprawności wydanych w postępowaniu decyzji	598
3.1.	Weryfikacja, czy podjęte w sprawie rozstrzygnięcie jest aktem administracyjnym	599
3.2.	Podstawa prawna wydawanej decyzji	599
3.3.	Wykonalność wydanej w postępowaniu decyzji – pozostałe przesłanki nieważności decyzji	600
3.4.	Weryfikacja elementów formalnych decyzji na podstawie art. 107 k.p.a.	600
3.5.	Poprawność sporządzenia uzasadnienia decyzji	604
4.	Odwołanie	605
5.	Realizacja zasady dwuinstancyjności – właściwość organu II instancji	608
6.	Decyzje organu odwoławczego	610
6.1.	Utrzymanie w mocy zaskarżonej decyzji	610
6.2.	Uchylenie i przekazanie do ponownego rozpatrzenia	611
6.3.	Uchylenie i orzeczenie co do istoty sprawy	611
6.4.	Umorzenie postępowania	611
6.5.	Rozstrzygnięcie w sytuacji nieważności decyzji	612
7.	Ogólny wzór skargi do wojewódzkiego sądu administracyjnego	613

Rozdział 15

Skarga kasacyjna i zażalenie do Naczelnego Sądu Administracyjnego	624
1. Weryfikacja typu orzeczenia	624
2. Legitymacja skargowa	626
2.1. Analiza poprawności sentencji wyroku	628
2.2. Analiza uzasadnienia wyroku wojewódzkiego sądu administracyjnego	630
2.2.1. Uzasadnienie faktyczne wyroku	631
2.2.2. Uzasadnienie prawne wyroku	632
2.2.3. Wskazanie sądu co do dalszego postępowania	633

3. Analiza akt postępowania przed wojewódzkim sądem administracyjnym	634
3.1. Analiza przesłanek nieważności postępowania	634
3.1.1. Niedopuszczalność drogi sądowej	636
3.1.2. Brak zdolności sądowej lub procesowej organu powołanego do reprezentowania strony lub przedstawiciela ustawowego, brak należytego umocowania pełnomocnika	637
3.1.3. Skład sądu	639
3.1.4. Przesłanki wyłączenia sędziego	640
3.1.5. Pozbawienie strony możności obrony swoich praw	640
3.1.6. Właściwość wojewódzkiego sądu administracyjnego	641
3.2. Pozostałe uchybienia proceduralne	642
3.2.1. Udział prokuratora, Rzecznika Praw Obywatelskich i organizacji społecznych	642
3.2.2. Związanie sądu prawomocnym wyrokiem skazującym	643
3.2.3. Ustalenie kręgu stron postępowania	644
3.2.4. Wymogi formalne składanych pism procesowych	645
3.2.5. Wymogi formalne skargi do wojewódzkiego sądu administracyjnego	646
3.2.6. Weryfikacja przesłanek odrzucenia skargi do wojewódzkiego sądu administracyjnego	647
3.2.7. Prawidłowość doręczeń	648
3.2.8. Dochowanie terminów przez strony postępowania	649
3.2.9. Weryfikacja przesłanek odroczenia	650
3.2.10. Prawidłowość sporządzanych protokołów i notatek	650
3.2.11. Zastrzeżenia do protokołu	651
3.2.12. Dodatkowe postępowanie dowodowe	652
3.2.13. Weryfikacja przesłanek trybu uproszczonego	652
3.2.14. Weryfikacja przesłanek zawieszenia postępowania	653
4. Konstrukcja skargi kasacyjnej	654
5. Zażalenie do Naczelnego Sądu Administracyjnego	661
5.1. Katalog zaskarżalnych postanowień i zarządzeń	661
5.2. Pozostałe warunki sporządzania zażalenia	663
5.3. Konstrukcja zażalenia do Naczelnego Sądu Administracyjnego	665

WYKAZ SKRÓTÓW

- Biul. SN** – Biuletyn Sądu Najwyższego
- CBOSA** – Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych (www.orzeczenia.nsa.gov.pl)
- d.k.p.c.** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1950 r. poz. 394 ze zm.) – nieobowiązujące
- d.k.p.k.** – ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. poz. 96 ze zm.) – nieobowiązująca
- Dz.U.** – Dziennik Ustaw
- EKPC** – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przyjęta w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. poz. 284 ze zm.)
- GAP** – Gospodarka. Administracja Państwowa
- k.h.** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. poz. 502 ze zm.) – nieobowiązujące
- k.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2017 r. poz. 2204 ze zm.)
- k.k.s.** – ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2017 r. poz. 2226 ze zm.)
- k.k.w.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2018 r. poz. 652 ze zm.)
- k.p.** – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2018 r. poz. 917 ze zm.)
- k.p.a.** – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 1257 ze zm.)
- k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1360 ze zm.)
- k.p.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 1904 ze zm.)
- k.p.w.** – ustawa z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2018 r. poz. 475 ze zm.)
- k.r.o.** – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2017 r. poz. 682 ze zm.)

- k.s.h.** – ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2017 r. poz. 1577 ze zm.)
- k.w.** – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2018 r. poz. 618 ze zm.)
- Konstytucja RP** – ustawa z 2.04.1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. poz. 483 ze zm. i sprost.)
- KRS** – Krajowy Rejestr Sądowy
- KZS** – Krakowskie Zeszyty Sądowe
- LEX** – System Informacji Prawnej Wolters Kluwer
- LWH** – liczba (numer) wykazu hipotecznego
- nowelizacja z 27.09.2013 r.** – ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247 ze zm.)
- nowelizacja z 10.07.2015 r.** – ustawa z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311)
- nowelizacja z 11.03.2016 r.** – ustawa z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437 ze zm.)
- MPPOiP** – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. poz. 167)
- NSA** – Naczelny Sąd Administracyjny
- NSA (7)** – Naczelny Sąd Administracyjny w składzie siedmiu sędziów
- ONSA** – Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
- ONSAiWSA** – Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
- ord. pod.** – ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2018 r. poz. 800 ze zm.)
- OSA** – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
- OSNAPiUS** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
- OSNKW** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wykroczeń
- OSNwSK** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
- OSNC** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
- OSNCP** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
- OSNP** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
- OSNPG** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego i Prokuratury Generalnej
- OSP** – Orzecznictwo Sądów Polskich
- OSPiKA** – Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
- OTK-A** – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A

-
- p.p.s.a.** – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2018 r. poz. 1302 ze zm.)
- pr. bud.** – ustawa z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2018 r. poz. 1202 ze zm.)
- Prok. i Pr.** – Prokuratura i Prawo
- SA** – sąd apelacyjny
- SKO** – samorządowe kolegium odwoławcze
- SN** – Sąd Najwyższy
- SN (7)** – Sąd Najwyższy w składzie siedmiu sędziów
- SO** – sąd okręgowy
- SOKiK** – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
- TFUE** – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
- TK** – Trybunał Konstytucyjny
- u.k.s.c.** – ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 300 ze zm.)
- u.k.w.h.** – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2017 r. poz. 1007 ze zm.)
- u.s.p.** – ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 23 ze zm.)
- WSA** – wojewódzki sąd administracyjny

WSTĘP

Na egzaminie zawodowym (adwokackim czy radcowskim), a także często w praktyce przygotowanie ważnego dla sprawy pisma może sprawić trudności. Jest to spowodowane wieloma czynnikami, m.in. stresem egzaminacyjnym, natłokiem obowiązków zawodowych, wąskimi ramami czasowymi, w których jednak nie tylko należy zapoznać się z aktami sprawy, lecz także odnaleźć uchybienia w toku rozumowania sądu lub przyjęć właściwą strategię skierowania pisma wszczynającego postępowanie, skonstruować i usystematyzować zarzuty, a następnie wyczerpująco uzasadnić swoje stanowisko.

Niniejsza publikacja w syntetyczny sposób opisuje proces sporządzania pism procesowych, które mogą mieć praktyczne znaczenie dla powodzenia danego postępowania. Umiejętność ich przygotowania może determinować zdanie egzaminu zawodowego. Celem auterek było więc wypracowanie ogólnych schematów sporządzania takich pism i wskazanie praktycznych rozwiązań o charakterze uniwersalnym.

Ponadto tym, co odróżnia niniejszą publikację od innych pozycji dostępnych na rynku, jest kompleksowe omówienie zarówno poprawności wydawanego w sprawie orzeczenia, jak i całego toku postępowania. Ta część publikacji w szczególności ma pomóc w podjęciu decyzji dotyczącej wnoszenia środków zaskarżenia oraz zasadności podnoszonych w nich zarzutów.

Książka skierowana jest w szczególności do aplikantów, którzy podczas odbywania aplikacji powinni zdobyć wiedzę o technice sporządzania pism procesowych, by później doskonalili się w tej materii. Niezwykle przydatna może być ona również dla praktyków, którzy mają szansę ulepszyć wypracowane już techniki lub zwrócić uwagę na te elementy, które dotychczas były pomijane. Wydaje się bowiem, że każda osoba zamierzająca przygotowywać pozwy, apelacje, akty oskarżenia powinna przede wszystkim poznać pewne ogólne schematy ich pisania, wiedzieć, na co zwrócić uwagę, aby jak najlepiej wykorzystać wiadomości dotyczące danej sprawy.

Zdaniem autorek wiedza o pewnych wytycznych w ramach danego działu prawnego może pomóc zaoszczędzić czas, ale przede wszystkim ułatwić skonstruowanie kompletnego pod względem formalnym pisma i ułatwić wykazanie błędnego toku rozumowania sądu czy też pomóc sądowi poprawnie zrozumieć stanowisko autora pisma. Tym samym publikacja ta ma charakter dużo bardziej praktyczny aniżeli teoretyczne rozważania.

Opracowanie uwzględnia również nowelizacje istotnych w obszarze sporządzania pism procesowych ustaw dokonane w 2016, 2017 oraz w pierwszej połowie 2018 r. Autorki pragną podziękować adwokatowi prof. dr. hab. Janowi Widackiemu za pomoc i cenne uwagi przy przygotowywaniu niniejszej publikacji.

I

CZĘŚĆ KARNA

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Niniejszy fragment publikacji przedstawia propozycję sposobu konstruowania jednych z najważniejszych i najpopularniejszych pism procesowych w sprawach karnych. Z uwagi na to, że postępowanie karne zwykle traktowane jest w praktyce jak postępowanie mówione, a nie pisane, rzadko sporządza się pisma na kształt pism przygotowawczych, podobnie jak to się dzieje w postępowaniu cywilnym. Natomiast takie pisma, jak apelacje czy akty oskarżenia, są sformalizowane, a ich treść jest wyznaczona przez obszar i zakres postępowania.

W celu należytego przygotowania apelacji należy przeanalizować poprawność zarówno postępowania przygotowawczego, jak i postępowania przed sądem I instancji. W dalszej kolejności należy podjąć decyzję, po pierwsze – o zakresie zaskarżenia wyroku, a po drugie – o tym, jakie zarzuty zostaną przez autora apelacji podniesione. Katalog zarzutów oraz zakres zaskarżenia w efekcie zdeterminują wnioski i żądania autora apelacji.

Odnosząc się do samej taktyki analizy orzeczenia, chodzi po pierwsze o wskazanie, czy sąd dokonał prawidłowego ustalenia stanu faktycznego, a więc czy zaistniała sytuacja, w której stan opisany w uzasadnieniu orzeczenia sądu odbiegałby od opisu stanu faktycznego wynikającego z zebranego w sprawie materiału dowodowego. Może się to stać podstawą do postawienia zarzutu błędu w ustaleniach stanu faktycznego mającego wpływ na treść wyroku.

Po drugie konieczna jest weryfikacja, czy sąd oparł się na dowodach, na podstawie których mógł wydać rozstrzygnięcie, oraz na protokołach rozpraw spełniających wszystkie wymogi formalne.

Należy w tym miejscu wskazać, że w latach 2015–2018 zarówno Kodeks karny, jak i Kodeks postępowania karnego były w istotny sposób nowelizowane. Jednym z głównych celów nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1.07.2015 r., było zwiększenie kontrydiktoryjności procesu poprzez uwarunkowanie powodzenia oskarżenia w danej sprawie od aktywności oskarżyciela publicznego przed sądem. Wobec oskarżyciela (publicznego, subsydiarnego czy prywatnego)

nowelizacja wprowadziła konsekwencje nieudowodnienia tez oskarżenia, a także zwiększyła wobec niego ciężar przeprowadzenia dowodów winy. Również w przypadku bierności obrońcy sąd nie miał obowiązku przeprowadzać dowodów z urzędu na korzyść oskarżonego, czym zwiększono aktywność obrony w procesie. W znolizowanym art. 167 § 1 k.p.k. wprowadzono zasadę, że dowody przeprowadzane są nie przez sąd, lecz przez strony postępowania. Sąd natomiast nie powinien angażować się w poszukiwanie dowodów – nie tylko korzystnych, ale i niekorzystnych dla oskarżonego. Miało to wpływ na sposób postrzegania całości postępowania, a w konsekwencji sporządzania m.in. apelacji w postępowaniu karnym. Natomiast nowelizacja w 2016 r. kontradiktoryjność tę osłabiła przykładowo w odniesieniu do przywołanego powyżej art. 167 k.p.k., pozostawiając jedynie stwierdzenie, że dowody przeprowadza się na wniosek stron albo z urzędu.

Ponadto autor apelacji powinien poszukiwać takich błędów postępowania, których istnienie zaburzyłoby proces toku rozumowania sądu zakończony wydaniem orzeczenia o określonej treści. Błędy proceduralne mogą się stać podstawą zarzutu naruszenia przepisów postępowania mających istotny wpływ na treść wyroku. Co istotne, jeśli autor apelacji doszuka się naruszenia przepisów postępowania, ale takich, których naruszenie nie mogło mieć wpływu na treść zaskarżonego orzeczenia, to mimo istnienia tych uchybień proceduralnych nie będą mogły one się stać przedmiotem skutecznego zarzutu. Nie wyklucza to jednak możliwości opisanie tych uchybień w samym uzasadnieniu apelacji.

Autor apelacji powinien, analizując akta postępowania, zweryfikować, czy w badanej przez niego sprawie nie zachodzą bezwzględne przyczyny odwoławcze opisane w art. 439 k.p.k. **Do podniesienia zarzutu naruszenia prawa materialnego konieczna jest zarówno analiza dokumentów znajdujących się w aktach postępowania, jak i dobra znajomość prawa materialnego.** Dopiero po weryfikacji akt okaże się, czy sąd np. prawidłowo zastosował dany przepis stanowiący podstawę materialną wydanego orzeczenia. Analizując akta postępowania przed sądem I instancji, autor apelacji powinien zwrócić uwagę na opisane poniżej aspekty, choć z pewnością nie jest to pełen, zamknięty katalog zagadnień ułatwiających weryfikację poprawności postępowania. Niestety, stworzenie kompletnego katalogu nie jest możliwe, choćby z tego powodu, że każda ze spraw jest indywidualna, a katalog możliwości zbyt bogaty. Mamy jednak nadzieję, że weryfikacja przedstawionych poniżej okoliczności pomoże autorowi apelacji choć w części w odnalezieniu punktu zaczepienia dla skonstruowania skutecznego środka zaskarżenia.

Rozdział 1

PISMA PROCESOWE W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM

1. Analiza poprawności postępowania przygotowawczego oraz postępowania przed sądem I instancji

Uchybienia organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze rzadko kiedy mogą stanowić podstawę wzruszenia orzeczenia wydanego przez sąd. W większości przypadków mogą one bowiem być konwalidowane na etapie postępowania sądowego. W orzecznictwie przyjmuje się, że można skutecznie powołać się na takie uchybienia tylko wtedy, gdy przeniknęły do stadium postępowania sądowego i jednocześnie zostanie wykazane, że mogły mieć wpływ na treść orzeczenia (art. 438 pkt 2 k.p.k.).

W postępowaniu apelacyjnym autor apelacji może sformułować zarzut naruszenia przepisów postępowania przygotowawczego, podając stosowny artykuł stanowiący podstawę czynności w postępowaniu przygotowawczym – np. naruszenie art. 143 k.p.k. przez zawarcie w akcie oskarżenia, a w konsekwencji dopuszczenie przez sąd dowodu z przeprowadzonych na etapie postępowania przygotowawczego oględzin, z których sporządzona została notatka, a nie protokół. Konsekwencją takiego postępowania jest oparcie się sądu na wnioskach z czynności, która nie została należycie przeprowadzona – a zatem wnioski te mogą być wadliwe.

1.1. Poprawność sporządzania protokołów, notatki urzędowe

Protokół jest zapisem czynności procesowej i przepisy Kodeksu postępowania karnego przewidują, że – co do zasady – nie może on być zastąpiony innym dokumentem, w szczególności notatką urzędową. Tym samym należy sprawdzić, czy przeprowadzonym czynnościom procesowym towarzyszyło spisanie protokołu (w tych wypadkach,

kiedy jest to wymagane ustawą), czy protokół zawiera wszystkie niezbędne elementy, czy jest czytelny, wreszcie czy jest prawidłowo podpisany.

Artykuł 143 k.p.k. zawiera katalog czynności, które wymagają spisania protokołu (m.in. przyjęcie ustnego zawiadomienia o przestępstwie, wniosku o ściganie i jego cofnięcie, przesłuchanie oskarżonego, świadka, biegłego, kuratora, dokonanie oględzin, dokonanie otwarcia zwłok, przeprowadzenie eksperymentu, konfrontacji oraz okazania, przeszukanie) z zaznajomienia podejrzanego z materiałami zebranymi w postępowaniu przygotowawczym (ustawą nowelizacyjną z 11.03.2016 r. uchylono wprowadzony ustawą nowelizacyjną z 1.07.2015 r. zapis o końcowym zapoznaniu się podejrzanego, pokrzywdzonego oraz obrońców i pełnomocników z materiałami postępowania przygotowawczego).

Należy pamiętać, że zgodnie z art. 393 § 1 k.p.k. **na rozprawie nie wolno odczytywać notatek dotyczących czynności, z których wymagane jest sporządzenie protokołu**. Analizując poprawność sporządzonych protokołów, trzeba zwrócić uwagę na następujące okoliczności:

- 1) protokół sporządzany w ramach postępowania przygotowawczego zgodnie z art. 150 § 1 k.p.k. powinien zostać podpisany przez wszystkie osoby biorące udział w czynności;
- 2) brak podpisu pod protokołem osób biorących udział w przesłuchaniu podejrzanego powoduje niedopuszczalność odczytania takiego protokołu na rozprawie, nie spełnia on bowiem wymagań protokołu jako dokumentu procesowego i **ujawnione w nim okoliczności nie mogą stanowić podstawy orzeczenia sądu**;
- 3) art. 148 k.p.k. wskazuje **elementy składowe protokołu**, które przesądzają o tym, czy mamy do czynienia z protokołem w rozumieniu Kodeksu postępowania karnego;
- 4) zgodnie z dodaną nowelizacją z 11.03.2016 r. art. 148a k.p.k. w protokole nie zamieszcza się danych dotyczących miejsca zamieszkania i miejsca pracy pokrzywdzonych i świadków uczestniczących w czynności (wcześniej zapis taki zawierał zmieniony w 2015 r. art. 148 k.p.k.); dane te, niezamieszczone w protokole, zamieszcza się w załączniku do protokołu, który przechowuje się w załączniku adresowym do akt sprawy, do wiadomości organu prowadzącego postępowanie;
- 5) w protokole zamieszcza się jednak miejsce pracy świadka będącego funkcjonariuszem publicznym, składającego zeznania w związku z pełnioną funkcją, chyba że przeprowadzający czynność w postępowaniu przygotowawczym albo przewodniczący składu orzekającego przeprowadzającego czynność uzna, iż dla dobra postępowania karnego nie powinno ono zostać zamieszczone w protokole (art. 148a § 2);
- 6) jeżeli dane dotyczące miejsca zamieszkania i miejsca pracy pokrzywdzonych i świadków zawarte są w dokumentach innych niż protokół, dokumenty, w ca-

łości lub w części, w jakiej zawierają te dane, przechowuje się w załączniku adresowym do akt sprawy, do wiadomości organu prowadzącego postępowanie; do akt sprawy załącza się uwierzytelnione kserokopie dokumentów lub ich części, sporządzone w sposób uniemożliwiający zapoznanie się z tymi danymi (art. 148a § 3);

- 7) przeprowadzający czynność w postępowaniu przygotowawczym albo przewodniczący składu sądu – w odniesieniu do protokołu, o którym mowa w art. 148 § 1 k.p.k., a w odniesieniu do innych dokumentów – organ prowadzący postępowanie przygotowawcze albo prezes sądu lub przewodniczący składu sądu, może zarządzić o odstąpieniu, w całości lub w części, od stosowania przepisów § 1 lub 3 tego artykułu:
 - a) jeżeli dane dotyczące miejsca zamieszkania lub miejsca pracy pokrzywdzonego lub świadka są oskarżonemu znane;
 - b) w odniesieniu do danych dotyczących miejsca zamieszkania lub miejsca pracy pokrzywdzonego lub świadka, jeżeli miejsca te stanowią równocześnie miejsce prowadzenia działalności gospodarczej przez pokrzywdzonego lub świadka i dane te zostały przekazane do publicznej wiadomości do właściwego rejestru lub ewidencji;
 - c) z powodu oczywistego braku potrzeby ochrony danych dotyczących miejsca zamieszkania lub miejsca pracy pokrzywdzonego lub świadka z uwagi na charakter sprawy (art. 148a § 4);
- 8) sąd lub organ prowadzący postępowanie przygotowawcze może ujawnić w niezbędnym zakresie dane, o których mowa w § 1 art. 148a k.p.k., lub oryginały dokumentów, o których mowa w § 3 tego przepisu, jeżeli mają one znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 148a § 5);
- 9) należy pamiętać, że w protokole **nie można zastępować zapisu treści zeznań lub wyjaśnień odwoływaniem się do innych protokołów** (art. 148 § 3 k.p.k.);
- 10) protokół musi być czytelny i pozwalać na jednoznaczne zdekodowanie jego treści; w ocenie A. Gaberlego brak czytelności zapisu nie pozwala na nadanie danemu dokumentowi statusu protokołu (A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym*, Kraków 2007, s. 85);
- 11) w pewnych sytuacjach istnieje możliwość sporządzenia protokołu w formie uproszczonej (art. 325h k.p.k.);
- 12) w przypadku niektórych czynności procesowych ustawa przewiduje dodatkowe wymogi w stosunku do protokołów (m.in. protokół zatrzymania osoby – art. 244 § 3 k.p.k., protokół zatrzymania rzeczy i przeszukania – art. 229 k.p.k.).

Orzecznictwo

Notatka urzędowa nie może stanowić dowodu, gdy dotyczy czynności procesowej, która powinna być udokumentowana w formie protokołu (art. 143 § 1 pkt 2 k.p.k.). W innych wypadkach ustawodawca nie zabrania posługiwania się notatką urzędową (art. 143 § 2 k.p.k.).

Wyrok SO w Tarnowie z 9.08.2002 r., II AKa 318/02, KZS 2002/9, poz. 29

Aleksandra Cempura – doktor nauk prawnych; adwokat; prowadzi kancelarię adwokacką w Krakowie; od 2016 r. pełni funkcję sędziego sądu dyscyplinarnego Okręgowej Izby Adwokackiej w Krakowie; zajmuje się sprawami karnymi oraz prawem cywilnym i gospodarczym; autorka publikacji dla prawników praktyków oraz dla aplikantów.

Anna Kasolik – adwokat; prowadzi kancelarię adwokacką; ukończyła studia podyplomowe z zakresu prawa autorskiego wydawniczego i prasowego oraz z prawa medycznego i bioetyki, a także studia z zakresu prawa podatkowego; autorka publikacji dla prawników praktyków oraz dla aplikantów.

W książce omówiono najważniejsze pisma procesowe: pozwy, apelacje, akty oskarżenia sporządzane w toku postępowań oraz propozycje czynności, jakie należy podjąć w celu ich poprawnego i skutecznego wniesienia.

Wzory pism przedstawiono w sposób praktyczny, z objaśnieniem i wskazaniem przykładów czynności podejmowanych w określonych sytuacjach procesowych. Opracowanie zawiera m.in. zmiany dotyczące: przekroczenia granic obrony koniecznej, oznaczenia wymagalności roszczenia w sprawach o zasądzenie roszczeń, terminu przedawnienia roszczenia, naruszenia praw przysługujących na podstawie przepisów o ochronie danych osobowych.

Publikacja przeznaczona jest w szczególności dla aplikantów, którzy podczas odbywania aplikacji powinni zdobyć podstawową wiedzę o technice sporządzania pism procesowych, aby później doskonalić się w tej materii. Opracowanie zainteresuje również prawników praktyków, którzy mają szansę ulepszyć wypracowane już techniki lub zwrócić uwagę na te elementy, które dotychczas były pomijane.

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL
WWW.PROFINFO.PL

ISBN 978-83-8124-897-6

